

FRANCISZEK SZLOSEK

ORCID: 0000-0002-9846-0253

fzlosek@aps.edu.pl

Wokół historycznych i aktualnych problemów pedagogiki pracy

On Historical and Current Problems of Labour Pedagogy

PROPOZYCJA CYTOWANIA: Szlosek, F. (2021). Wokół historycznych i aktualnych problemów pedagogiki pracy. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio J, Paedagogia-Psychologia*, 34(4), 7–19. DOI: 10.17951/j.2021.34.4.7-19.

ABSTRAKT

W artykule omówione zostały w historycznym kontekście kluczowe dylematy, przed którymi stoi współczesna pedagogika pracy. Jednym z nich jest spór o to, kto jest prekursorem tej subdyscypliny naukowej. Starano się uzasadnić, że jest to Stanisław Staszic, który całą swoją działalnością, swoim systemem wartości i postawą życiową eksponował kategorie i wartości bliskie lub tożsame aktualnemu przedmiotowi badań pedagogiki pracy. W przypadku współczesnych dylematów podjęto zagadnienie braku adekwatności przedmiotu badań tej subdyscypliny do jej dokonań naukowych, a także fakt pominięcia szkolnictwa wyższego w obszarach zainteresowań i badań pedagogiki pracy, chociaż szkoły te nadają kwalifikacje zawodowe i przygotowują ludzi do funkcjonowania na rynku pracy. W artykule znajdują się również informacje o stanie piśmiennictwa pedagogiki pracy oraz o zwiększeniu liczby uczelni prowadzących kształcenie na specjalności pedagogika.

Słowa kluczowe: praca; pedagogika pracy; kwalifikacje zawodowe; rynek pracy; pedagogika

Refleksje nad aktualnym stanem rozwoju pedagogiki pracy jako subdyscypliny naukowej w kontekście jej 50-lecia formalnego istnienia warto sformułować w ujęciu historyczno-rozwojowym, na podstawie potwierdzonych dokonań oraz rzeczywistych dylematów i wyzwań.

Pół wieku istnienia i rozwoju jakiejś dziedziny wiedzy, aspirującej do dyscyplinarności, to okres zbyt krótki, by mówić o jej dojrzałości naukowej. Oznacza to, że pedagogikę pracy należy zaliczać do najmłodszych dziedzin w rodzinie nauk o pracy. Jest zarazem dość młodą subdyscypliną pedagogiki, odkrywającą dla niej znaczącą rolę pracy dla rozwoju człowieka, ale także niewidzianą dotąd jako kategoria mająca istotne znaczenie dla wychowania. Można więc powiedzieć, że pedagogika pracy ma za sobą 50 lat starań (walki) o uznanie pracy ludzkiej jako szczególnego, niezwykle ważnego czynnika kształtującego osobowość, postawy, zachowania i system wartości człowieka.

Przypomnijmy, że formalnie powołanie „do życia” pedagogiki pracy łączy się z powstaniem w 1972 r. Instytutu Kształcenia Zawodowego jako samodzielnej placówki naukowo-badawczej. Stało się to dzięki ogromnej determinacji Profesora Tadeusza Nowackiego, który – pracując m.in. w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Łodzi (rektor – Profesor Tadeusz Kotarbiński) czy w Centralnym Urzędzie Szkolenia Zawodowego (instytucja na prawach samodzielnego resortu), a przede wszystkim w Instytucie Pedagogicznym¹ – nieustannie zgłaszał i uzasadniał potrzebę powstania samodzielnej placówki naukowej zajmującej się tylko problematyką kształcenia zawodowego.

Rodowód tej subdyscypliny jest jednak znacznie dłuższy, sięga bowiem co najmniej epoki odrodzenia, w której działał i głosił swoje poglądy Andrzej Frycz Modrzewski. Ten najwybitniejszy pisarz i publicysta postępowej myśli polskiego renesansu uważał, że naprawa Rzeczypospolitej powinna m.in. sprowadzać się do tego, by nasz kraj stał się organizatorem obowiązującej pracy, od której nikt nie mógłby się uchylać, bez względu na stan i urodzenie (Szlosek, 2012, s. 14). Dla współczesnych Modrzewskiemu był to pogląd daleko przekraczający granice obowiązującego kanonu cywilizacyjno-kulturowego i aksjologicznego.

Szczególną rolę dla tworzenia podstaw teoretycznych pedagogiki pracy odegrali wybitni przedstawiciele oświecenia, głównie Stanisław Staszic, Hugo Kołłątaj, Michał Ossowski czy Jędrzej Śniadecki. Nie sposób także nie wspomnieć, że sam król Stanisław Leszczyński w rozprawie *Rozmowa Europejczyka z wyspiarzem z królestwa Dumocala* pracę potraktował jako jeden z czynników edukacji obywatelskiej i warunków pomyślności społeczeństwa (Lechicka, 1951, s. 154–156).

Co ciekawe, w oświeceniu wyjątkową rolę dla pedagogiki pracy odegrał S. Staszic (zob. Nowacki, 1957). To postać należąca niewątpliwie do najbardziej wybitnych, a przy tym najbardziej wpływowych osób okresu schyłku i upadku I Rzeczypospolitej. Jego wielkość jako wielowymiarowego człowieka (filozofa, przyrodnika, działacza naukowego, reformatora i działacza oświatowego, pisarza

¹ Dyrektorem Instytutu Pedagogicznego (dzisiejszy Instytut Badań Edukacyjnych) był wówczas Professor Wincenty Okoń, a Tadeusz Nowacki pełnił funkcję kierownika Zakładu Kształcenia Zawodowego oraz zastępcy dyrektora tego Instytutu.

politycznego, publicysty, pedagoga, wolnomularza, pioniera spółdzielczości itd.) została opisana i wyartykułowana przez wielu wybitnych naukowców i postaci życia publicznego, w tym przez głównego twórcę pedagogiki pracy – T. Nowackiego.

Na potrzeby tego artykułu przytoczone zostały jedynie fragmenty dwóch opinii o Staszicu, sformułowanych przez znanych i wybitnych polskich profesorów. Otóż Profesor Konrad Bohdanowicz², członek zwyczajny Polskiej Akademii Umiejętności, Towarzystwa Naukowego Warszawskiego i Akademii Nauk Technicznych, na jednym z wykładów w Katedrze Geologii Instytutu Górniczego, mówiąc o działalności Staszica, stwierdził: „Szczęśliwy ten naród, który w przełomowych epokach swego życia ma wśród siebie umysły silne i jasne, które są nie tylko sterem dla swego pokolenia, lecz i pochodnią dla następnych”.

Szczególnie ważną opinię o Staszicu, istotną dla uznania go za prekursora polskiej pedagogiki pracy, napisał Profesor Kazimierz Konarski w książce pt. *Stanisław Staszic w Łodzi w 1825 r.*, gdzie stwierdził: „Wydała Polska wielu ludzi zdolniejszych, letniejszych, bardziej do życia i ludzi stworzonych, ale nie wydała może drugiego równego mu fanatyzmem, apostołstwem pracy. Pracy jako piętna godności człowieka, jako źródła odrodzenia moralnego, jako podstawy szczęścia całej społeczności” (Konarski, 1928, s. 4).

Sam Staszic, o którym także mówią, iż przekroczył granicę swojej epoki, twierdził, że pierwszym obowiązkiem człowieka jest pracować, ponieważ tylko przez pracę człowiek staje się obywatelem użytecznym. Z przekonaniem też głosił, że „[p]rawdziwą nędzą człowieka jest nie mieć dobrego wychowania” (Staszic, 1820, s. 31). Należy dodać, że jego zdaniem celem dobrego wychowania winna być pracowitość.

Jako reformator polskiej oświaty Staszic stworzył załączki systemu kształcenia zawodowego, do szkół ogólnokształcących (szkół elementarnych, podwydziałowych, wydziałowych) wprowadził elementy kształcenia gospodarczego, dotyczące rolnictwa, rzemiosła i handlu. Z jego inicjatywy powstało kilka szkół wyższych o profilu politechnicznym. Założył Towarzystwo Rolnicze Hrubieszowskie, co w ocenie współczesnych lokuje go jako prekursora „pracy od podstaw”, tak charakterystycznej dla pozytywizmu.

Ten niezwykły człowiek polskiego oświecenia nie tworzył świadomie i celowo teoretycznych podstaw pedagogiki pracy, ale jego działalność naukowa, gospodarcza i oświatowa, główne przesłania i tak mocno eksponowany system wartości, w którym praca ludzka stanowiła jedną z pierwszoplanowych wartości, ściśle przystają do współczesnych treści podstaw teoretycznych pedagogiki pracy. Oznacza to, że Staszic wykreował już na przełomie XVIII i XIX w. praktycznie wszystkie istotne kategorie i zagadnienia, które na obecnym etapie rozwoju peda-

² Karol Bohdanowicz (1864–1946) – wybitny polski geolog, pierwszy przewodniczący Polskiego Towarzystwa Geologicznego, dyrektor Instytutu Geologicznego w latach 1938–1947.

gogiki pracy stanowią przedmiot jej zainteresowań i badań. Tym samym stał się w sposób naturalny rzeczywistym prekursorem tej subdyscypliny naukowej.

Koniec XIX w. i początek XX w. to okres niespotykanych dotychczas przemian społecznych, a zwłaszcza gospodarczych (rewolucja przemysłowa), co inspirująco wpłynęło na rozwój pedagogiki. Wówczas zarówno pojedynczy reprezentanci nauk humanistycznych, jak i powszechnie z całą mocą głoszone hasło wprowadzenia pracy jako elementu wychowania do szkoły. Ostatecznie skutkowało to pojawieniem się nowej idei pedagogicznej określanej jako Nowe Wychowanie. Jednym z głównych założeń tego nurtu (kierunku) było eksponowanie pracy ludzkiej jako uniwersalnej wartości, która jest swoistym glejtem człowieczeństwa, co oznacza, że jest niezwykle pożądanym czynnikiem wychowawczym.

W wyniku dość powszechnego uznania (zwłaszcza przez ówczesne elity społeczne) pracy jako celu i sposobu wychowania powstało wiele szkół pracy lub twórczych szkół opartych na zasadach szkoły pracy (Henryk Rowid).

Wybitny niemiecki przedstawiciel Nowego Wychowania Georg Kerschensteiner, pedagog kultury, opracował teoretyczne podstawy szkoły pracy, by w 1906 r. wprowadzić je do 55 szkół zawodowych powstałych w Monachium. Szkoły te były wyposażone w odpowiednie maszyny, pracownie i zbiory technologiczne. Natomiast do szkół początkowych wprowadził prace ręczne oraz zajęcia praktyczne z chemii, fizyki i gospodarstwa domowego. Samo zdobywanie wiedzy G. Kerschensteiner traktował jako proces oparty na doświadczeniu stanowiącym wynik czynności.

W Polsce wspomniany wcześniej H. Rowid (1926) wyraźnie ukazał pełnię możliwości kreowania człowieka twórczego poprzez pracę, promując szkołę twórczą na wzór szkoły pracy.

Charakterystyczną cechą Nowego Wychowania, stanowiącą podstawową zasadę powoływania wówczas szkół pracy, jest fakt tworzenia najpierw zaplecza teoretycznego, a dopiero po opracowaniu teoretycznych podstaw – obowiązkowego ich wdrożenia do praktyki szkolnej.

Ważną postacią dla tworzenia założeń teoretycznych polskiej pedagogiki pracy jest Leon W. Biegeleisen, który dla tej dziedziny wiedzy używał nazwy „pedagogika gospodarcza”. Autor ten w swoich licznych opracowaniach wskazał na ścisły związek życia gospodarczego z edukacją zawodową³, podkreślając przy tym konieczność dostosowania szkolnictwa zawodowego do potrzeb ekonomicznych kraju.

Jednym ze skutków użycia przez L. W. Biegeleisena nazwy „pedagogika gospodarcza” było rozpoczęcie dyskusji dotyczącej nazwy dziedziny wiedzy obejmującej pedagogiczne aspekty relacji człowiek–praca. Dyskusja ta była na tyle silna, że pierwotna nazwa słynnej już szkoły naukowej Profesora T. Nowackiego to Ogól-

³ Do prac, w których L. W. Biegeleisen artykułuje potrzebę dostosowania edukacji zawodowej do potrzeb gospodarczych, należy zaliczyć *Polską politykę gospodarczą a szkolnictwo zawodowe* (1928) oraz *Teoretycznopoloznawcze podstawy zasady gospodarności* (1938).

nopolskie Seminarium Pedagogiki Gospodarczej, a nie Ogólnopolskie Seminarium Pedagogiki Pracy (Wiatrowski, 1973, s. 99).

Po II wojnie światowej, a zwłaszcza w latach 1947–1972, tworzenie fundamentów pedagogiki pracy było ściśle związane z osobą Profesora T. Nowackiego. Pracując początkowo w Wyższej Szkole Gospodarstwa Wiejskiego, następnie w Centralnym Urzędzie Szkolenia Zawodowego, a wreszcie od 1954 r. w Instytucie Pedagogiki, zaczął on w sposób systematyczny i skuteczny tworzyć zarys teorii kształcenia zawodowego. W efekcie podejmowanych działań w 1960 r. ukazała się książka *Wychowanie przez pracę*, a w 1971 r. „sztandarowa” pozycja, czyli *Podstawy dydaktyki zawodowej*.

Powstanie w 1972 r. Instytutu Kształcenia Zawodowego (obok Instytutu Programów Szkolnych, Instytutu Kształcenia Nauczycieli, Instytutu ds. Młodzieży) umożliwiło jego Radzie Naukowej formalne powołanie pedagogiki pracy jako dziedziny wiedzy spełniającej kryteria dyscyplinarności naukowej.

Po 36 latach T. Nowacki tak ocenił ten fakt:

Pedagogika pracy, jeszcze nierozpoznana, osłonięta innymi argumentami czy religijnymi wierzeniami, znajdowała się choćby u Sumerów, dla których praca była Bogiem, zsyłająca dobra człowiekowi. Była zawsze przesłonięta obłoczkiem poetyckiej refleksji w poemacie Hezjoda, w mitach greckich, w przekonaniach rybaków, którzy towarzyszyli Jezusowi. Czyż nie tkwi ona we wspaniałym dziele Modrzewskiego, jakkolwiek nikt nie wymienił jej nazwy. Jest wyrażona w „Emilu” Rousseau, w projektach Condorceta, w dziele Martina. Żyje w pismach Staszica, w „Promedionie” Norwida, w grubych tomach pozytywistów. (...) A przed wojną stał przed jej wejściem Władysław Radwan, Władysław Przanowski, Wiktor Ambroziewicz i liczni inni praktycy i teoretycy. My nadaliliśmy tylko nazwę temu podziemnemu nurtowi, który tkwił w doświadczeniach Owena, a znalazł ujście u Błońskiego, Kawerau i innych. (Nowacki, 2008, s. 34–35)

W latach 70. i 80. XX w. rozwój pedagogiki pracy i jego dynamika były niezwykle imponujące, głównie za sprawą skutecznych poczynań (prac badawczych i studyjnych oraz efektywnej współpracy z różnymi zewnętrznymi podmiotami) Instytutu Kształcenia Zawodowego. Rozwój ten dotyczył przede wszystkim tworzenia teoretycznych podstaw pedagogiki pracy, odkrycia specyficznych założeń metodologicznych dla nowej subdyscypliny naukowej oraz charakterystycznego dla tej dziedziny wiedzy systemu pojęciowego (zob. Wołk, 2013). Starano się także odpowiedzieć na pytanie, jakie miejsce zajmuje, a jakie zajmować powinna szkoła zawodowa w aktualnym i przyszłym systemie oświatowym i życiu gospodarczym. Były to zagadnienia i pytania podstawowe dla znalezienia miejsca pedagogiki pracy zarówno w rodzinie nauk pedagogicznych, jak i nauk o pracy.

Instytut Kształcenia Zawodowego wraz z wieloma instytucjami i osobami prowadził systematycznie szerokie badania, w efekcie których zjawiska, procesy i prawidłowości o charakterze pedagogicznym, dotyczące relacji człowiek–praca, stosunkowo szybko zostały zidentyfikowane i opisane naukowo.

Wśród wielu zagadnień podjętych wówczas w badaniach realizowanych przez Instytut Kształcenia Zawodowego na szczególną uwagę zasługują następujące problemy: kształcenie przedzawodowe, kształcenie zawodowe, przydatność zawodowa absolwentów, nauczyciel szkoły zawodowej i pedagog pracy, kształcenie ustawiczne pracujących (Szafraniec, 1983, s. 157). Wyniki tych (i wielu innych) badań wyraźnie potwierdziły, a nawet dały „prawo obywatelstwa” pedagogice pracy do funkcjonowania jako subdyscyplina pedagogiczna. Odkryły bowiem dla pedagogiki słabo rozwinięte i badane lub niewidziane dotąd jako dziedziny wiedzy, mające znaczenie dla wychowania.

Niezwykle ważnym wskaźnikiem rozwoju dyscyplinarności naukowej pedagogiki pracy jest znakomicie dookreślony i opisany system pojęciowy, ściśle związany z tą dziedziną wiedzy. Świadczą o tym choćby liczne pozycje słownikowe wydane w latach 1976–2004. Należy do nich zaliczyć następujące:

1. T. Nowacki, Z. Wiatrowski (red.). (1976–1978). *Mały słownik pedagogiki pracy*. T. 1–4. Warszawa: Instytut Kształcenia Zawodowego.
2. L. Koczniewska-Zagórska, T. Nowacki, Z. Wiatrowski (red.). (1986). *Słownik pedagogiki pracy*. Wrocław–Warszawa–Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN.
3. E. Goźlińska, F. Szlosek (1997). *Podręczny słownik nauczyciela kształcenia zawodowego*. Radom: Instytut Technologii Eksploatacji.
4. T. Nowacki, K. Korabiowska-Nowacka, B. Baraniak (1999). *Nowy słownik pedagogiki pracy*. Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP.
5. T. Nowacki (2004). *Leksykon pedagogiki pracy*. Warszawa: Instytut Technologii Eksploatacji.

Dużo miejsca systemowi pojęciowemu poświęcono w latach 1971–1980 w następujących pozycjach zwartych:

1. T. Nowacki (1971, 1973, 1979). *Podstawy dydaktyki zawodowej*. Warszawa: PWN.
2. W. Rachalska, Z. Wiatrowski (1978–1980). *Pedagogika pracy*. Warszawa: WSiP.
3. Z. Wiatrowski (1980). *Pedagogika pracy w zarysie*. Bydgoszcz: Wyższa Szkoła Pedagogiczna.

Wypracowane w tych dziełach określenia, opisy, definicje i wyjaśnienia istoty fundamentalnych pojęć pedagogiki pracy przetrwały, w nieco zmienionej formie, do dziś i stanowią uznany kanon terminologiczny tej subdyscypliny.

Niewątpliwie znaczącą rolę w rozważaniach dotyczących systemu pojęciowego pedagogiki pracy odegrała książka autorstwa Stefana Kwiatkowskiego, Andrzeja Bogaja i Barbary Baraniak pt. *Pedagogika pracy* (2007).

Zaprezentowany w tak wielu publikacjach system pojęciowy pedagogiki pracy został dodatkowo „oszlifowany” w kolejnych wydaniach *Podstaw pedagogiki pracy*

Zygmunta Wiatrowskiego (1994, 1996, 2000, 2005). W książce tej, doskonalonej i aktualizowanej przez 10 lat, autor w sposób holistyczny, usystematyzowany i dobrze uzasadniony dookreślił takie pojęcia jak: „praca”, „praca zawodowa”, „kształcenie zawodowe”, „losy absolwentów”, „rozwój zawodowy”, „przydatność zawodowa”, „kwalifikacje zawodowe”, „doksztalcanie i doskonalenie zawodowe”, „kształcenie ustawiczne dorosłych”, „pedagog pracy” i inne.

Ukazanie się tych kilku słowników oraz pozycji monograficznych, zawierających interpretację znaczeniową głównych kategorii pojęciowych, nie oznacza, że ta subdyscyplina ma już w pełni ukształtowaną terminologię. Trzeba bowiem pamiętać, że pedagogika pracy rodziła się w odmiennej rzeczywistości społeczno-gospodarczej i technologicznej, która to rzeczywistość podlega dalszej, nieustannej zmianie.

Ukazanie się w kwietniu 2008 r. Europejskich Ram Kwalifikacyjnych (ERK), a w ślad za nimi w latach 2011–2012 krajowych ram kwalifikacyjnych, w tym Polskiej Ramy Kwalifikacji (PRK), związane było z wprowadzeniem innych interpretacji i definicji dla następujących terminów: „kwalifikacje zawodowe”, „kompetencje zawodowe”, „umiejętność”, „wiedza”, „standard kwalifikacji”, „standard kompetencji zawodowych”. Ponadto pojawiły się zupełnie nowe pojęcia, będące wynikiem dostosowania polskiego systemu zdobywania i rejestrowania kwalifikacji zawodowych do ERK. Należy do nich zaliczyć m.in. takie jak: „kwalifikacja w zawodzie”, „kwalifikacja zarejestrowana”, „kwalifikacja pełna”, „kwalifikacja cząstkowa”, „kwalifikacja złożona”, ale także „zintegrowany system kwalifikacji”, „zintegrowany rejestr kwalifikacji” itd.

Zaistniała więc sytuacja, w której dorobek pedagogiki pracy w zakresie tworzenia spójnego systemu pojęciowego ściśle związanego z zawodoznawstwem przestał mieć praktyczne znaczenie.

Z. Wiatrowski zareagował na tę sytuację, pisząc:

Mam świadomość, że jakiegokolwiek dysputy z Władzami Europejskimi najwyższej rangi nie mają żadnych szans nawet wtedy, gdy z analizy drogi prowadzącej UE do wiążących dziś ustaleń i formuł nasycone są licznymi wątpliwościami twórców (...). W tej złożonej sytuacji skłonny jestem opowiedzieć się na rzecz odróżnienia w analizach i kontaktach naukowych formuł formalnych od form naukowo lepiej brzmiących. (Wiatrowski, 2012, s. 180)

Ostatecznie zarówno w badaniach projektowych dotyczących obszarów zainteresowań pedagogiki pracy, jak i w praktyce edukacyjnej używa się systemu pojęciowego mającego zbyt luźny związek z formułami, opisami i uzasadnieniami wypracowanymi przez pedagogikę pracy. Jednym z przykładów takiego stanu rzeczy są badania nad standardami kompetencji zawodowych.

Dla dyscypliny, której przedmiot badań i zainteresowań określa się jako pedagogiczne aspekty relacji człowiek–praca, a która dzisiaj świętuje swoje 50-lecie istnienia, dezaktualizacja fundamentalnej terminologii stanowi podstawowy dylemat rozwojowy.

Aby pedagogika pracy mogła się rozwijać, niezbędna jest „praca od podstaw” nad jej systemem pojęciowym. Bez dostosowania terminologii pedagogiki pracy do gruntownie zmienionej rzeczywistości społeczno-gospodarczej i języka opisującego tę rzeczywistość pedagogika pracy jako subdyscyplina naukowa, a także jako praktyczna dziedzina wiedzy, zostanie zmarginalizowana. W jakimś sensie dowodem na to jest stwierdzenie autorów *Słownika podstawowych terminów dotyczących krajowego systemu kwalifikacji* (Sławiński, Dębowski, Michałowicz, Urbaniak, 2013, s. 9), iż z analizy dostępnej wówczas (w latach 2010–2013) literatury wynika, że większość tam zawartych definicji ważnych dla Krajowego Systemu Kwalifikacji (KSK) nie daje możliwości klarownego opisywania istniejącego stanu rzeczy oraz projektowania nowych rozwiązań prawnych i organizacyjnych w obszarze kwalifikacji. Takie podejście oznacza całkowite pominięcie ogromnego dorobku pedagogiki pracy w zakresie tworzenia systemu pojęciowego w obszarze zawodoznawstwa. Brak odwołania się do opracowań terminologicznych pedagogiki pracy jest wyraźnie widoczny również w głównej pozycji teoretycznej związanej z tworzeniem PRK – w książce napisanej pod redakcją Ewy Chmieleckiej pt. *Od Europejskich do Krajowych Ram Kwalifikacji* (2009).

Innym poważnym problemem, sygnalizowanym już na konferencji zorganizowanej głównie przez Akademię Pedagogiki Specjalnej w 2012 r. z okazji 40-lecia pedagogiki pracy, jest wątpliwość dotycząca przyjętej i dość bezkrytycznie powtarzanej formuły przedmiotu badań pedagogiki pracy. Z obecnie „obowiązującego” określenia przedmiotu badań pedagogiki pracy (aspekty pedagogiczne relacji człowiek–wychowanie–praca) wynika, że subdyscyplina ta głównie zajmuje się osobowościowotwórczym wpływem pracy na człowieka. Tymczasem wnikliwa (nie pobieżna) analiza znaczących badań w pedagogice pracy wskazuje na całkowity brak w tych badaniach poszukiwania związku pomiędzy pracą człowieka a kształtowaniem jego osobowości. Z tej analizy wynika natomiast, że głównym przedmiotem dociekań naukowych reprezentantów pedagogiki pracy były procesy kształcenia i wychowania przedzawodowego, zawodowego oraz doksztalcania i doskonalenia. Dorobek badawczy pedagogiki pracy sprowadza się zatem przede wszystkim do analiz procesów edukacyjnych pozwalających na zdobycie kwalifikacji i kompetencji zawodowych oraz na ich doskonalenie, a nie do problematyki deklarowanej w opisie przedmiotu badań. Przy czym dominują tutaj badania ilościowe, które wskazują, że pedagogice pracy bliżej jest do paradygmatu pozytywistycznego i związanego z nim scjentyistycznego uprawiania nauki, a trudno doszukać się badań związanych z tak obecnie cenionym paradygmatem, jakim jest paradygmat hermetyczno-interpretacyjny.

Jeśli zatem eksponowany przedmiot badań pedagogiki pracy nie jest adekwatny do jej półwiecznego dorobku badawczego, który głównie obejmuje ważne aspekty procesu kształtowania i doskonalenia kwalifikacji zawodowych, to jego formuła winna brzmieć: Przedmiotem badań i zainteresowań pedagogiki pracy są procesy

kształtowania kwalifikacji i kompetencji zawodowych na etapie przygotowania do pracy, a także na etapie wykonywania pracy zawodowej.

W tej formule przedmiotu badań pedagogiki pracy ze względów merytorycznych zrezygnowano z artykułowania jakichkolwiek relacji, co nie wyklucza posługiwania się nimi w języku opisowym. Ponadto jest ona adekwatna do obecnego stanu dokonań pedagogiki pracy jako subdyscypliny naukowej, a także dość dobrze podkreśla tożsamość naukową tej dziedziny wiedzy.

Trzeba jednak pamiętać, że procesy edukacyjne umożliwiające zdobycie kwalifikacji i kompetencji zawodowych są realizowane nie tylko w systemie oświatowym (szkoły branżowe, technika, szkoły policealne), ale i w szkołach wyższych, którymi – jak dotąd – pedagogika pracy praktycznie się nie zajmuje.

Jawi nam się więc kolejny istotny dylemat współczesnej pedagogiki pracy, ponieważ pominięcie tak ważnego obszaru badań, jakim jest szkolnictwo wyższe, przygotowujące wysoko kwalifikowanych specjalistów na potrzeby rynku pracy, wydaje się całkowicie niezrozumiałe. Już na początku polskiej transformacji, na Kongresie Pedagogiki Pracy w Jachrance, problem włączenia procesu kształcenia w szkołach wyższych do obszaru badań tej subdyscypliny pedagogicznej został uznany za pilny do podjęcia. Wszystko w tej sprawie pozostało jednak w sferze deklaracji i nic w tej kwestii się nie zmienia.

Zajmowanie się tylko częścią procesów edukacyjnych kształtujących kwalifikacje zawodowe i pominięcie innych stwarza obraz niepełnego, wyraźnie niekompletnego spojrzenia przez pedagogikę pracy na tak fundamentalny problem, jakim jest przygotowanie jednostki do pracy zawodowej i funkcjonowania na rynku pracy. Stąd włączenie do obszarów zainteresowań pedagogiki pracy szkolnictwa wyższego – traktowanego jako podsystem edukacyjny, którego zadaniem jest przygotowanie elit zawodowych – wydaje się być zadaniem zarówno pilnym, jak i niezbędnym do realizacji.

Jednym z ważnych kryteriów dyscyplinarności naukowej jakiejś dziedziny wiedzy jest stan piśmiennictwa. Spełnienie tego kryterium to najsilniejsza strona pedagogiki pracy na przestrzeni całego okresu jej rozwoju. Dość szczegółowo mówiono o tym na spotkaniu zorganizowanym z okazji 40-lecia powołania „do życia” pedagogiki pracy (zob. Szlosek, Bednarczyk, 2013; Szlosek, 2015).

Rejestr publikacji reprezentantów i adeptów tej dziedziny wiedzy jest niezwykle imponujący pod względem ilościowym, a znacząca ich liczba to pozycje co najmniej wartościowe. Warto do tego zbioru dołączyć (przypomnieć) najważniejsze publikacje z ostatniego 10-lecia, stanowiące o dalszym rozwoju pedagogiki pracy. Do takich pozycji można zaliczyć m.in.:

1. S.M. Kwiatkowski (red.). (2012). *Zawód i praca. W świecie urynkowienia i konkurencji globalnej*. *Studia Pedagogiczne*, 65.
2. S.M. Kwiatkowski (red.). (2012). *Pedagogika pracy – tradycja i wyzwania współczesności*. Radom–Warszawa–Bydgoszcz: Instytut Technologii i Eksploatacji PIB.

3. W. Furmanek (2013). *Humanistyczna pedagogika pracy. Charakterystyka dyscypliny naukowej*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
4. W. Furmanek (2014). *Humanistyczna pedagogika pracy. Praca człowieka w cywilizacji informacyjnej*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
5. C. Plewka (red.). (2013). *Nauka, edukacja, rynek pracy. Przede wszystkim współdziałanie*. Szczecin–Koszalin: Wydawnictwo Zapol.
6. H. Bednarczyk (red.). (2014). *Opracowanie standardów kompetencji zawodowych*. Radom: Instytut Technologii Eksploatacji PIB.
7. C. Plewka (2015). *Kierowanie własnym rozwojem zawodowym. Studium teoretyczne i egzemplifikacje praktyczne*. Koszalin: Wydawnictwo Politechniki Koszalińskiej.
8. Z. Wiatrowski, A. Gawroński (2015). *Absolwenci pedagogiki o swoich studiach*. Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna we Włocławku.
9. F. Szlosek (2015). *Tożsamość pedagogiki pracy w kontekście przemian systemowych*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.
10. U. Jeruszka (2016). *Kompetencje. Aspekty teoretyczne i praktyczne*. Warszawa: Difin.
11. C. Plewka (2016). *Człowiek w całościowym rozwoju zawodowym. Zarys monograficzny wzbogacony ilustracją własnych badań empirycznych*. Koszalin: Wydawnictwo Uczelniane Politechniki Koszalińskiej.
12. B. Baraniak, A. Kulpa-Puczyńska (2016). *Adepci pedagogiki pracy w projekcjach i eksploracjach naukowych*. Warszawa: Wydawnictwo UKSW.
13. R. Gerlach, R. Tomaszewska-Lipiec (red.). (2017). *Wokół podstawowych zagadnień pedagogiki pracy*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu. Kazimierza Wielkiego.
14. R. Tomaszewska-Lipiec (2018). *Praca zawodowa – życie osobiste. Dysonans czy synergia?* Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu. Kazimierza Wielkiego.
15. J. Moos (red.). (2018). *Integralność edukacji ogólnej i zawodowej. Cz. 1: Różne wymiary integracji*. Łódź: Łódzkie Centrum Doskonalenia Nauczycieli i Kształcenia Praktycznego.
16. F. Szlosek, R. Gerlach (2018). *W świecie nauki, pracy i edukacji*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.
17. R. Bera, S.M. Kwiatkowski (red.). (2019). *Młodzież wobec współczesnych zagrożeń w życiu społecznym*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.
18. B. Jakimiuk (2019). *Wartości – postawy – wybory. Aksjologiczna koncepcja realizacji kariery*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
19. D. Kowalik (2020). *Zmiany pracy i ustawicznej edukacji zawodowej*. Radom: Instytut Technologii Eksploatacji PIB.

20. J. Sikora (2020). *Kształtowanie środowiska pracy w procesie przygotowania trenerów pracy do zatrudnienia wspomaganego*. Warszawa: Difin.

Przytoczony wybiórczo zestaw pozycji zwartych z ostatniego dziesięciolecia, których treść wzbogaca lub utrwała podstawy teoretyczne pedagogiki pracy, potwierdza utrzymanie się dużej aktywności publikacyjnej środowiska naukowego związanego z tą subdyscypliną. Warto w tym miejscu podkreślić, że trzy z tych pozycji to prace habilitacyjne, a za jedną z nich (Tomaszewska-Lipiec, 2018) autorka otrzymała specjalną nagrodę Komitetu Nauk Pedagogicznych PAN.

Innym pozytywnym wskaźnikiem rozwoju pedagogiki pracy jest otwieranie coraz więcej uczelni państwowych i niepublicznych o specjalności pedagogika pracy. Jest ona jednak zawsze łączona z inną specjalnością, najczęściej z zarządzaniem zasobami ludzkimi (np. w Uniwersytecie Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Akademii Pedagogiki Specjalnej w Warszawie, Wyższej Szkole Bankowej w Warszawie i innych). W niektórych uczelniach specjalność pedagogika pracy połączona jest z BHP (Wyższa Szkoła Bankowa w Poznaniu), coachingiem (Wyższa Szkoła Humanistyczna w Szczecinie) czy polityką personalną (Wyższa Szkoła Komunikacji Społecznej w Gdyni).

Wzrost zainteresowania kształceniem na tej specjalności z pewnością może pozytywnie wpłynąć na rozwój pedagogiki pracy jako subdyscypliny naukowej, ale przecież środowisko naukowe związane z tą dziedziną wiedzy dobrze pamięta, że pedagogika pracy była jeszcze nie tak dawno kierunkiem studiów.

Wzrost liczby uczelni prowadzących „naszą” specjalność rodzi konieczność opracowania nowego podręcznika akademickiego, adekwatnego do aktualnego stanu rozwoju pedagogiki pracy, z uwzględnieniem zmian cywilizacyjno-kulturowych i technologicznych, o co usilnie apeluje Profesor Z. Wiatrowski. Mamy więc kolejne zadanie, jakie w najbliższej perspektywie czasowej czeka na realizację przez środowisko naukowe pedagogów pracy.

Problemów i pytań formułowanych dzisiaj pod adresem pedagogiki pracy jest znacznie więcej, niż poruszono w niniejszym opracowaniu. Artykułując niektóre z nich, dokonałem wyboru subiektywnego, ale popartego przekonaniem, że ich pomyślnie rozwiązanie stanowi warunek konieczny, choć niewystarczający, dla dalszego rozwoju tej subdyscypliny naukowej, dziedziny wiedzy o niezwyklej wadze społecznej i wyjątkowo interesującym poznawczo przedmiocie badań. Dlatego, na koniec, pragnę jeszcze raz odwołać się do słów tego, który stworzył filary owej wiedzy, głównego twórcy pedagogiki pracy, Profesora T. Nowackiego, wybitnego uczonego, który z okazji swoich 95. urodzin napisał:

My tylko – według trafnego określenia Ryszarda Gerlacha – zbudowaliśmy fundamenty. A na tych fundamentach wznosił się gmach twórczości Zygmunta Wiatrowskiego, Wandy Rachalskiej, Kazimiery Korabiowskiej, Stefana Baścika, Stanisława Szajka, Stanisława Kaczora,

Kazimierza Uździckiego, Franciszka Szloska i wielu innych. Oni stworzyli literaturę, w czym w ostatnich latach pomógł niezwykle Stefan Kwiatkowski, Henryk Bednarczyk, oni poczynili trudne badania. Pedagogika pracy powstała we wspólnym wysiłku dużej gromady pracowników nauki. Miałem to szczęście, że położyłem pierwsze cegły tej konstrukcji, a później rosła ona już rozpędem budowniczym. (Nowacki, 2008, s. 35)

Pytanie tylko, czy rozpęd ten trwa i czy ma szanse na przetrwanie?

BIBLIOGRAFIA

- Biegeleisen, L.W. (1928). *Polska polityka gospodarcza a szkolnictwo zawodowe*. Warszawa.
- Biegeleisen, L.W. (1938). *Teoretycznopoznawcze podstawy zasady gospodarności*. Warszawa.
- Chmielecka, E. (red.). (2009). *Od Europejskich do Krajowych Ram Kwalifikacji*. Warszawa: MEN.
- Konarski, K. (1928). Stanisław Staszic w Łodzi w roku 1825 r. *Rocznik Łódzki, 1*.
- Kwiatkowski, S.M., Bogaj, A., Baraniak, B. (2007). *Pedagogika pracy*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- Lechicka, J. (1951). *Rola dziejowa Stanisława Leszczyńskiego. Wybór pism. Cz. 2*. Toruń: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego.
- Nowacki, T. (1957). *Materiały do działalności pedagogicznej Stanisława Staszica*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Nowacki, T. (2008). Przyczynek do historii pedagogiki pracy. W: F. Szlosek (red.), *Badanie – dojrzwanie – rozwój (na drodze do doktoratu)*. Radom: Instytut Technologii i Eksploatacji PIB.
- Rowid, H. (1926). *Szkoła twórcza. Podstawy teoretyczne i drogi urzeczywistnienia „szkoły pracy”*. Kraków: Gebethner i Wolff.
- Sławiński, S., Dębowski, H., Michałowicz, H., Urbaniak, J. (2013). *Słownik podstawowych terminów dotyczących krajowego systemu kwalifikacji*. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych.
- Staszic, S. (1820). *Ród ludzki. Poema dydaktyczne*. Warszawa: Drukarnia Jego Cesarsko-Królewskiej Mości Rządowej.
- Szafranec, K. (red.). (1983). *10 lat w służbie oświaty 1972–1982*. Warszawa: Instytut Kształcenia Zawodowego.
- Szlosek, F. (2012). Dylematy polskiej pedagogiki pracy. *Studia Pedagogiczne, 65*, 13–20.
- Szlosek, F. (2015). *Tożsamość pedagogiki pracy w kontekście przemian systemowych*. Warszawa: Akademia Pedagogiki Specjalnej.
- Szlosek, F., Bednarczyk, H. (red.). (2013). *Edukacja – praca – kariera*. Warszawa–Radom: Instytut Technologii i Eksploatacji.
- Tomaszewska-Lipiec, R. (2018). *Praca zawodowa – życie osobiste. Dysonans czy synergia?* Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.
- Wiatrowski, Z. (1973). *Ogólnopolskie Seminarium Pedagogiki Gospodarczej. Instytut Kształcenia Zawodowego w roku szkolnym 1972/1973*. Warszawa: Instytut Kształcenia Zawodowego.
- Wiatrowski, Z. (1994, 1996, 2000, 2005). *Podstawy pedagogiki pracy*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.
- Wiatrowski, Z. (2012). Problem kwalifikacji i kompetencji w kontekście europejskich ram kwalifikacji. *Studia Pedagogiczne, 65*, 175–186.
- Wołk, Z. (2013). *Zawodownawstwo*. Warszawa: Difin.

ABSTRACT

The article discusses the key dilemmas facing contemporary labour pedagogy in a historical context. One of them is the dispute about who is the precursor of this scientific sub-discipline. Attempts were made to justify that it is Stanisław Staszic, who, through his entire activity, system of values and life attitude, displayed categories and values close to or identical to the currently exposed subject of work pedagogy. In the case of contemporary dilemmas, the issue of the lack of adequacy of the research subject of this sub-discipline to its scientific achievements was raised, as well as the fact that higher education was omitted in the areas of interest and research in labour pedagogy, although these schools provide professional qualifications and prepare people to function on the labour market. The article also contains information on the state of the literature on labour pedagogy and the increase in the number of universities providing education in the field of pedagogy.

Keywords: labour; labour pedagogy; professional qualifications; labour market; pedagogy